

ERROLDAN'EN ERESIAZ ETA ALTABIZKAR'KO KANTUAZ

BERRI ZENBAIT

Orok dakigunez, antziñako phrantzitarren Erroldan'en eresiak (La Chanson de Roland) ixtori-gertakizun ezagun batean dauka oiñarri. Alabaiñan, gudu-gertakizunetik eresia sortu bitartean irureun urte igaro ziren ta koblakariak etzitun gudu-albisteak gertatu ziranez eman, bere aldiko bizigiro ta mentalitatearen irudimenak eraginda baizik. Riquer'ek jatorki diñonez, Erroldan'en Eresia 778'ko Orreaga'ko gudaldiak ekarritako poesizko antzaldaketa bat besterik ezta. Esankizun au egiztatzeko, aztertu dezagun ixtori gertakizuna zeatz-meatz nola izan zen eta irureun urtez geroago phrankotar koblakari irudimentsuak nola kantatu zigun.

Euskaldunak, ez gudu artan jardun zirenak eta ez gerokoak, ez digute Orreaga'ko (1) gudaldi sonatuaren berri kaxkarrenik eman. Beraz, gure arerioak esandakoaz baliatu bearra daukagu gudu onen izana ta zernolak jakiteko. Eginhardo phrankotar kronikagilleak, onela diño bere "Vita Karoli Magni"n (2) otsaundiko borrokaldi oni buruz:

... "Ba-dator (Karol Aundia Zaragoza'tik itzulian) bere gudari-saillarekin, eta ez luke gaitzik, euskaldunak maltzurkeriz eraso izan eza'liote Pirine mendi gaillurretan. Gudari-taldea illaretan zijoan, lekua arras estua baitzen. Euskaldunak, gaillurretan gordeta, ango zugaitz ugaritasuna artarakoxe txit egokia baitzen, orniketako gudari isatsaldeari eraso zioten goitik eta baita ere aurrekaldea aldezteko aintzinean zijoaztenai; ibar sakon batera jaurti zituzten eta borrokari

(1) Tokiari dagokionez, Ibañeta, Luzaide edo Altabizkar obeki legoke.

(2) "Vita Karoli Magni", Campiñon ek aipatua, "Nabarra en su vida histórica"n, 99'gn. orr.-ald. (2'gn. ediziñoa).

emanaz, ikaragarritzko sarraskia egin zuten. Gudari orniketa ostu ondoren, etorri-zetorren gauaren babesaz baliaturik, antxintxiketan zabaldu ziren noranai, beren iskillu arintasunari ta borroka-lekuaren lurralde aukerakoari bearrik. Aitzitik; phrankotarrak, euskaldunak baiño exkaxago jokatu ziren, iskilluak aztunak baitzituzten eta lurraldea malkortsu baitzuten. Gudaldi ontan il ziren Eggihardo Errege - Mai - Morroia, Anselmo Jauregi - Kondea eta Hruolando (Erroldan) Bretaiñatar Markaren buruzagia eta beste asko. Zigorraldi oni etzaio mendekurik artu ahal izan oraindaiñokoan, etsaia, gurenda iritxi bezin laister sakabanatu baitzen arras eta bere arrastorik arkitzeko biderik etzen izan”.

Egia da Karloman guztiz ahaltsuak etzula mendekurik artu ahal izan eriosuar jausirik berezibiko jipoialdia astindu ziotenen aurka, baiñan ba-dirudi bere gorrotozko atzaparra, euskaldunak edo euskaldunen adiskide ziren akitaniarren gaiñean erori zela. Karloman'ek Akitania'ko buruzagi guziak zokoratu baitzitun Orreaga'ko gudu ondoren eta beren orde z menpeko zintzo zitzaizkionak ezarri. Onegatik, ez luke arritzekorik, Ibañeta'ko lepoan, euskaldunakin batean akitanianak ere Karloman'en aurka borrokan ibiliak izatea. Akitaniarrok euskaldunak ote ziran? Ez luke arritzekorik orrela izatea, baiñan, euskaldun soil edo euskaldun-keltar izan, Karloman'en etsai gogorak ziren, bere nausikeriaren aurka gogorki borrokatuak ziren lenago ere eta borroka artan gure napar arbasoakin alkartuak egon zitezkean etsai berberaren aurka.

Orreaga'ko garaitzalle bakarrak, beraz, euskaldunak ditugu edo geienaz ere eusko-akitaniarrak. Anartean, phrantzitar kronistek etzuten morotarraren aipamenik egin, baiñan, irureun urte geroago, La Chanson de Roland'en sortzearekin, euskaldunok morotar biur-tzen zaizkigu, Eggihardo ta Anselmo'ren orde z, Olivier zalduna ta Turpin apezpikua agertzen zaizkigu, sekula bizitu etzirenak eta Zaldua edo Zaragoza mendi baten gaiñean ageri zaigu eta uri ontatik Córdoba'ra egun bateko ibilaldia besterik etzen... Nunbait, poema guzian bezala, irudimenaren egotan ibilki, anartean ezpaitzen egaz-kinik asmatu.

Labur-zurrian ikusi dugu ixtoria zer diñoskun Ibañeta'ko gudal-diaz eta baita ere La Chanson de Roland'ek gertakizun ontaz egindako antzaldaketa olerkariaren irudimen egoak bultzata... Aztertu dezagun orain Erroldan'en Eresia'ren ixtoria ta eledertasuna oraiñaldiko irizleak gidaritzat artuta.

La Chanson de Roland etzen, iñolaz ere, mendian sortzen den perretxiku bakartia. Bai, ordea, perretxiku eder eta goiztarra, bere idurikoak itzalik egingo etziona eta distirarik kenduko etziona.

Baiñan perretxiku sail batekoa dugu, *Chanson de geste* izenarekin ezagutzen dugun saillekoa.

Sail onen bereiztasun batzuk aztertzea bearrekoa zaigu, beraz, La Chanson de Roland'en ezaugarri ta bereiztasunaz jabetuko ba'gera. Atxiki gakizkion, bada, Emile Faguet phrantzitar elederirizleari eta ausnartu dezagun eztiki gai oni buruz diñoskuna: "Elezahar-Eresiak (les chansons de geste) zortzi silabakoak, amarrekoak eta alexandritarrak (amalaukoak) izan ditezke, baiñan, nolana ere, asonante deritzan oskidetasunekoak. Bereiztasun oargarri da auxe: bertso oskidetasuna ez da binakakoa, bertso orotakoa baizik etengabeko saillean. Ogei edo ogeitamar bertso errima asonantedunak izan oi dira. Gero, beste errima asonante bat aukeraturik, beste ogei edo ogeitamar bertso eman oi dira ta orrela gerokoan. Asonante berberaz lokarturik dagon bertso-saillak *laisse* deritzan koplá osatzen du" (3).

Faguet'ek iru sailletan bereizten ditu elezahar-eresi auk: 1.º) Karol Aundia'ren aldikoak, ots, errege oni eta bere zaldunai dagozkien gertaerak eta gudaldiak kontatzen dizkigutenak; 2'gn.) Arthur Errege'renak edo Bretaiñatar aldikoak deritzatenak; 3'gn.) Errroma aldikoak edo antziñatekoak (4). Lanson-Tuffrau'ren liburuak, ordea, azkeneko bi saillak eztitu irizten elezahar-kanta barneko (5).

Elehazar-kantalditan, ixtoria oiñarri aul eta lauso bat besterik ezta, eresi-gaia oratzeko bear-bearreko aitzeki-gorputza, asmamena eta idurimena ziaro nagusitzen baitira, poema auk elburutzat darabilten adurketa (6), ibillera, gudaldi ta gertari lilluragarritan. Orix bai, aldi artako gizarte pentsakeraren ispillu diranez, ba-dute ideal-barrutiko beste elburu nagusiago bat, alegia, Zalduntasunaren eta Kristau Fedearen aldezteá eta goraiatzea eta aldi artako gizartearen antzo, oies ta gordin mintzatzen ba'zaizkigu ere askotan, Erdi-Garai'ko zaldunak senti oi zuten ideal-aunditasuna ederretsi ta miretsi nai digute. Gaiñerakoan, poema-aria bilbatzen gutziz traketsak ziren eta etzuten egitasmo jakin bat izaten ipuiñaren zuzengarri.

Elezahar-eresien egilleak jende eskolatuak izan oi ziren beti eta sarritan eliz-gizonak; bertso kantatzalleak, osterá, gizarte lau eta ez-jakiñetik sortuak. Lenengoai trobagilleak esan oi zioten eta bigarrenai, berriz, bertso-kantatzalle edo *jongleur*. Auk etziren bertso-gille, eta trobagille jakitunai erosten zizkien beren bertsoak eta kantatzen ikasi

(3) "Histoire de la Littérature Française", 11'gn. orr-ald.

(4) Idem, 10'gn. orr-ald.

(5) Historia de la Literatura Francesa, 13'gn. orr-ald.

(6) Aventura.

ondoren, erriz-erri ibilli oi ziren orritsetan (7) eta bestetan kantatuz beren elezahar eresiak arrabita edo biolifiaz lagunduta.

Erroldan'en Eresia, ots, La Chason de Roland, elezahar eresietan zaharrena, ederrena eta ospatsuena dugu. Eztakigu ziur noiz idatzia den, baiñan ba-dirudi 1090'tik 1170 bitartekoa dela, ots, gudaldia eman zenetik irureuntsu urte geroagokoa, Ibañeta'ko eusko-gurenda 778'ko dagonillaren 8'an izan baitzen. Esku-idazkirik zaharrena eta jatorrena 1634'gn. urtetik beñepein Oxford'en zegola ba-dakigu, baiñan, Francisque Michel euskaltzale aundiak eta "Le Pays Basque" liburu zoragarriaren egilleak ber-arkitu eta argitara eman zun arte 1837'gn. urtean Chanson de Roland izenarekin, etzen ezagutua izan. 3.998 bertso ditu eta anglonormanditar kutsu aundiko phrantzesean idatzirik dago.

Lenago zertxobait esan dugunez, elezahar-eresi guzietan bezala, Erroldan'enean ere, ixtori oiñarri bat arturik, gezurra, asmamena eta irudimena dabil nagusi. Lanson-Tuffrau'k ederki diñonez, "eztugu billatu bear bertan ixtori-gertakizunai zor zaien begiramenik. Euskaldun-kristauak, ilketa egilleak, alegia, morotar biurtzen ditu (8), eresi-garaian auen aitzia ari baitziren borrokan. Karol Aundiak 36 urte betegabeak zitun 778'gn. urtean eta kristau erregetzaren sinbola errespetagarri dadin, berreun urtedun bizarluzea zirudin Enperadore biurtzen digu. Erroldan, martiri eredugarri da. Ganelon, phrantzes erri-sentipenaren atsegingarri kontakizunean sartu bearrekoa, ezin baita ausiabartzarik (9) gerta saldukeririk gabe. Turpin'ek, borrokari gurutz-gudaldi kutsu eraxten dio. Erroldan'ek berak eztu seguru aski, zer ikusirik iru mende lenago ildako karoldar kondearekin, baiñan feudotar ohorezko bere pentsakera sustraituagatik eta bere kristau fedeagatik, XIII'gn. gizaldiko zaldun eredugarri da" (10).

Etsaiaren izena trukatzeko au ez da Phrantzi'ko elezahar eresietan gertaturiko bakarra. "Gormont eta Isembart" deritzanean ere, Louis III'garrenak normanditarren aurka izan zitun burrukaldiak, phrankotarren eta morotarren arteko borroka biurtzen dira. Ots,

(7) Festin.

(8) Menéndez y Pelayo'k, orra gizonaren itxumena!, eztu aitortu nai Orreaga'ko gurenda euskaldunena izan zenik eta Roland'en eresiari jarraiki, moratarrena izan zela diño. Campiön jakintsuak ederki diñonez, Santandertar jakintza-gizonak, emen ere, ezin gorde du euskaldunenganako erra. Ikusi "Nabarra en su Vida Histórica" (2'gn. ediziñoa), 100'gn. orr-ald.

(9) Derrota.

(10) Lanson-Tuffrau, Historia de la Literatura Francesa, 21'gn. orr-ald.

bañia, morotarrok, Inlaterra'tik etorki, Phrantzia'ko iparraldean lur-arten dute (11).

Ba-dira bi teoria Erroldan'en Eresia'ren sortzeaz; bata, gudaldia eta epopeya bitartean sortutako elezahar kontakizunen bilduma dela eta bestea, gizaseme jakitun batzuk Orrega'ko ixtoria ikasi zutela eta beronekin epopeya bilbatu, Ba-dirudi lenengoak izpide obean dagozela, Chanson'ek aipatzen baitu zenbait tokitan bere albiste-iturriak alako ta alako agiritan dagozela. Riquer'ek diñonez, agiri auen artean aipatzen omen du "Gesta francorum" delako bat eta andik artu bide zitun Chanson'en egilleak novelagairik bearrekoenak.

Eta nor zen Chanson'en egillea? Eresi onen azkeneko bertsoak auxen diño gai ontaz: "Ci falt la geste que Tuoldus declinet". Ba-dirudi "declinet" orrek *zabaldu* esan gura dula eta ortaz, auxen da bertsuaren itzulpena: "Emen amaitzen da Tuoldus'ek zabaldutako eresi zaharra". Poema guztian eztugu beste argibiderik arkitzen gai ontaz eta bertso onek, argi eman ustean, lenago bezin illun eta nahas uzten gaitu. Izan ere, zabaltzalle eta egille ezpaita berdin. Au dela-ta, eztakigu Tuoldus delakoa Chanson'en egillea ote den edo Oxford'eko tekstuaren zabaltzallea soilki.

Itzuli dezagun, orain, itzez-itz, Lanson-Tuffrau'renetik eresi ospatsu onen ari-muiña:

"*Chanson de Roland'en azterketa*: Karol Aundia guduan ari da España'ko morotarrakin zazpi urte luzetan eta Zaragoza'ko Marsile erregea menderatzea bakarrik falta du. Marsile'k itxurazko menpe-tasun agiriak igortzen dizkio. Enperadoreak on-artzen ditu eta Erroldan'en aolkuari jarraiki, Ganelon delakoari, ots, Erroldan'en ugazaitari mandatu egiten dio, Marsile Errege'ri eraman dizaizkion bere baldintzak. Ganelon'ek obeitzen du; baiñan gorroto du Erroldan eta sinistuta dago onek, mandatari izendatze onekin, bere galera besterik etzula gogo eta orretxegatik mendekatzea zin egiten du. Bere mandataritza bete ondoren, Marsile'kin bat egiñik, zelartate (12) bat prestatzen dute Erroldan il dadin. Gurendaz (13) okitutako gudari-sailla ba-dator Phrantzi'runtz; Ganelon'en eragitez, gudari-sail atzekaldearen zaindaritza Erroldan'i ta Amabi Pareai leporatu zien. Marsile'ren gudari-sail ikaragarriak Pirine'ko mendatetan inguratzen ditu eta erasotzen. Erroldan'en zangartasuna eta bidebatez arropuzkeria guzizkoak dira eta eztu bere turuta jo nai Karol Aundia'ri laguntza eskatuz, irurogei gizonekin soilki gelditu den arte; Karloman iritxi

(11) Riquer, Historia de la Literatura Universal, 220'gn. orr-ald.

(12) Emboscada.

(13) Victoria.

denian denak illak dira. Onek, akabatzen ditu morotar-jentillak, Erroldan zenaren illotza, onen adiskide Olivier'ena eta Turpin goi-apezpikuarena Phrantzi'ra eraman-azten ditu eta Ganelon zigorkatzen du. Urrengo arratsean Gabirel Goi-aingeru Gurena agertzen zaio Enperadore zaharari eta gurutz-guda berri bat agintzen dio: "Jau-na! —asperen egiten du Errege'k— Auxen da biziaren latza!" (14).

Erroldan'en eresia, elezahar eresietan antziñakoena eta ederrez baliotsuena izatez gairera, oso ederki bilbatua (15) dago. Ba-dizu, sarrera-gixa, mendekuaren prestaera; bilbearen muiña Erroldan'en eriotzak betetzen du eta bukaera emangarri Karloman'en mendeku ikaragarria agertzen digu. Lanson-Tuffrau'k ederki diñonez, bigarren mailleko gertakizunak etzaizkio sekula nagusitzen asmo-muin eder oni (16).

Erroldan'en Eresiak Phrantzes erritasun gogoaren arnas beroa dario bere bertsotan. Aldi atako eleder-emankizunetan (17) ezta nabaitzen olako errikoi girorik eta Erroldan'en eresian ain goiztar ernetu zen Phrantzia'ko erritasunaren egarria bere semeen amets ta elburu biurtuko zen arte eunki luzeak igaroko ziren.

Phrantzitarren epopeya otsaundiko au alde batera utzirik, goazemazute orain "Altabizkar(18)'ko Kantua'"ren izenarekin eldu zai-gun euskal-gudu eresia aztertzeraz. Gureak ere, gerora ikusiko dugunez, oso meritu urrikoa izanarren, otsa galanki atera zun, Euskal-lerria'n ez-ezik atzerrietan ere, bere antziñatasuna aitortzen eta ukatzen zutenen artean.

"Altabizkar'ko Kantua" noizkoa ta norena dugun aztertu deza-gun lehenik. Bere garaian makiñabat zalaparta ta nahaste sortu zizun auzi onek. Orainaldian, ur-arreak gardendu ondoren, auzi au ziara erabakirik egonarren, eresi zalapartari oni buruzko ixtori txipi bat egiten saiatu gaitezen.

(14) Lanson-Tuffrau, aipatu liburuan.

(15) Tramado.

(16) Lanson-Tuffrau, aip. lib. eta orrian.

(17) Producciones literarias.

(18) "Manezaundi" k, ots, Enrike Zubiri zenak (ene ustez gurealdiko euskal-idazlerik iaioenariko), *Astobizkar* esaten dio mendi oni eta berak edonork baiño obeki jakinen zun, Luzaidetarra baitzen. Alabaiña, oiturari itzal egiñaz, sasi-kantu oni errespeta dezaiogun orain arte emandako izena. Ez al-dute, apika, donostiar "euskal-jakitunak" Gulamendi izen "basaren" ordez, Gudamendi izen dotore, panpiña ta otsaundikoa asmatu? Arautsu berean, Baiona'ko zaldun irudimentsuak pentsatu bide zun "Astobizkar" baiño, "Altabizkar" dotoreago ta leñargiago zela.

Kantu ospetsu onen berri Garai de Monglave (19) zeritzan Baiona'ko seme batek eman zigun lenengoz. Nun arkitu zun Garai jaunak eresi au edo nork eman zion kanta onen berri? Entzun dezaigun berri, aurrena lekukoak edo testiguak itz egin bear baitu eta gero aztertuko dugu bere lekukotasuna edo testigutza egiazkoa ala gezurrezkoa den. Garai-Monglave'tarrak onela diñogu:

“Ni neu, lenago ere ikusirik nauzute Altabizkar'ko Kantua'ren aldaki (20) bat, ministro, senadore eta Instituto(21)'ko bazkide izandako Garat(e) jaunaren etxean. Onek, La Tour d'Auvergne ospatsuarengandik zeukan, ots, Phrantzia'ko lenengo granadero izandakoa... La Tour d'Auvergne Donostia'ko kapitulaziñoaz jarduteko izendatu zuten 1794'ko Dagonillaren 5'an eta uri artako komentu bateko Aita-Nagusiak eman zion zoragarrizko agiri onen berri. Bi kaletan (22) idatzia zegoen larrutx batean eta bere letra-tankerari ba'gagozkio, XII'gn. eunkiko azken-aldekoa edo XIII'garreneko asierakoa da; nolana ere, erri kantuaeren geroztikoa” (23).

Bladé jaunak, ordea, auzi au sakon estudiatu ondoren, bi kaledun larrutx orren arrastorik iñun ez dela diño, iñork ezpaitu ikusi ez Donostia'n eta ez beste iñun eta zalantzik egiteke bere izanari ukapen borobilla botatzen dio.

Gaiñera, Bladé jaunak ongi diñonez, Garai de Monglave jauna etzen baliatu bere itzulpena egiteko La Tour d'Auvergne'k Garat(e)'ri igorri omen zion tekstuaz. Bai, zera! Garai jaunak ziñonez, ba'omen ziren eresi onen aldakizun jatorragoak, Uhalde delako jaun batek hilduak, euskaldun mendietan belauenez-belaun anartean bizirik zirautenak eta auek erabilli omen zitun bere itzulpenaren egiteko. Alabaiña, Bladé gizajoa alperrik ibilli zen mendiz-mendi ta baserriz-baserri, ahapaldi auen arrastorik arkitzen. Gure mendiak Orreaga'ko gudu-otsaz antzutuak arkitu zitun osoro.

Auzi oni buruzko Bladé'ren ustea agertu dugu, alegia, Uhalde delako bat zela eresi asmatzalle ta Garai de Monglave'k phrantzesera aldatu zula, biak alkar-artuta, noski, munduaren engañagarri... Labairu, bizkaitar ixtorigille ospatsuak, ordea, arrigarriagorik jakinerazten digu bere “Historia de Bizcaya” liburu miresgarrian. Onek

(19) Frantses Eujenio Garai izen-abizenenez eta Monglave edo Monglade gaitzinez (dit Monglave), bitara agertzen baita. Baiona'n jaio zen 1796'ko Epailla'ren 5'an.

(20) Ots, aldakia, kopia; eztigu jatorrizko larrutxaren aipakizunik egiten.

(21) Berak irazandako “Institute Historique” delakoa.

(22) Columnas.

(23) “Dissertation sur les chants héroïques des basques”, par Jean François Bladé, 39-40'gn. orr-aldk.

diñonez (24), Wentworth Webster jakintsuak lan sakon eta zabaletan aditzera eman omen zun Altabizkar'ko Kantuaren egille Garai de Monglave izan zela. 1833'gn. urtean argitaratu omen zun berak zuzentzen zun "Journal de l'Institute Historique" izeneko aldizkarian, zahar bailitzan, baiñan bere antziñatasunaren erakuspenik emateke. Duvoisin kapitanari jarraiki, berriaz, areago diño: alegia, Garai de Monglave'k phrantzesez bilbatutako kantua Ezpeleta'ko Louis Uhalde delako batek euskerara aldatu zula (25). Beraz, irizpide oni ba'gagozkio, Altabizkar'ko Kantua eztugu euskeraz egiña ta Garai-Monglave'k phrantzesera aldatua; aitzitik baizik, jatorriz phrantzesez egiña eta gerora euskeraz emana. Itzulpen soil bat delako, ain zuzen ere, eresi onek ez omen dauka iñolako neurririk eta oskidetasunik, naiz-ta bertso tankeran antolatua egon.

Labairu'k dakarkigunez ere, 1858'gn. urtean, London'go "Gentlemens' Magazine"-k egiazkotzat argitaratu zunean Altabizkar'ko Kantua, Abadia Zuberotar euskaltzale otsaundikoak gogorki ta minbera idatzi zion albistari (26) orren zuzendariari, munduz-mundu edatu nairik zebiltzan sasi-eresi orren egillea ta itzultzalea nortzuk ziren esanaz. Garai de Monglave jaunak etzun, ondikotz, iaotasun aundirik erabilli bear izan aldi artako euskaltzalerik geienai iruzur egiteko. Bearrik, Webster, Duvoisin eta Abadia Urruztoitarrari etzien ziria sartu eta azken onek atera zun bere lozorrotik Francisque Michel euskaltzale benatsu ta sutsua.

Alabaiña, aldi artako euskaltzaleen artean, geienak Altabizkar'ko Kantuaren antziñasunean sinistu zuten, naiz-ta arestian aipatutako iru euskaltzale zuhurrak Garai de Monglave'ren iruzur makurra egiaien amarez salatu.

Iruzurkeri onek sortutako sinisbera-giroa, bi sustrai oetxek ekarri zutela uste dut: batetik, gure aurreko aien Euskalerrizaletasun beroak eta bestetik euskal-mekanikaren teknika ez-jakiñiak edo urri-jakiñiak beñepein. Es jakiñarena barkagarri zaie, aldi artan euskal-ikaskuntza

(24) Apéndice X, correspondiente al Capítulo VI del Libro IV, "Sobre el Canto de Altabizcar".

(25) Nor ote dugu Louis Uhalde au? "Meditazioneak" liburuaren egillearekin zer ikusirik ote? Au Martin zen eta Uztaritze'ko Legarria etxean jaioa (Hariztoi, "Les Paroisses du Pays Basque"), baiñan, ba-zitun beste di anai, bat Jean Louis Uztariztarra ta beste bat Pierre, Ezpeletarra. Alabaiña, gure "Louis Uhalde Ezpeletarra" ez dator bat ez izenez eta ez jaioterriz iru anai auekin. Gaiñera, Martin Uhalde, esaterako, 1745'gn. urtean jaioa zen eta 1833'gn. urtean, bizitzekotan, 88 urte izan bide zitun, ene ustez zahartxoegi gezurrezko kantuak entzen aritzeko!

(26) Periódico.

lanak atzera baitzegozen, egon ere, ta ifiori ezin dezaiokegu eskatu jakite gaietan gure biazialdiak damaiguna baiño geiago. Baiñan, Euskalerrizaletasunean, ene ustez, aurreregi jo zuten, maitetasunik aundiena ezpatiteke egiaren aitzia joan. Alegia, biotzaren eragin soillaz jokatu bearrean, buruaren jakitez eta egiaren egarriz jokatu izan ba'lira, ez lirake orrelako okerretan jausi izanen.

Manterola'k (27), adibidez, sinisbera-giro onen mendeko baitugu, antziña-antziñakoak irizten ditu (bakoitza bere maillan, noski), bai Altabizkar'ko Kantua eta bai Lelo'ren Kantua. Bere arrazoiak, ordea, kolore bizidunak izanarren, aulak eta zafiik gabeak dira, ezpaita somatzen bere *naiaren* indarra besterik eta ez darakus bere ustearen probagarririk.

Bai Manterola'k eta bai Hermilio Oloriz'ek, irudimenez eta alanaiez dakuste Altabizkar'ko Kantuaren antziñatasuna. Berak diñontenez, kantu onen mintzairak darion zahar-kutsuak, xalotasunak, giarrak, jatortasunak eta oiestasunak sinisterazten diote antziñatasun ontan, baiñan ez digute esaten nun somatzen duten, zein gramatika zatitan, alegia, mintzairaren zahar kutsu ori; ondikotz! oraiñaldiko azterlariok, azal-azaletik miatuz, ezpaitiogu billakatzen berri-kutsua besterik.

Izan ere, Altabizkar-ko Kantuaren euskerari, jatorra, ioria ta panpiña izanarren, etzaio nabaitzen, ifundik ere, Axular, Leizarraga edo Etxepare'ren zahar kutsurik. Euskal-aditzak batez ere, XVI-XVII'gn. mendetik gure egunetara aldakuntza aundi-xamarra egin du eta Altabizkar'ko eresian ezta ageri aldi artako aditz-joko bereizi bat bakarrik. Tamalez, Manterola'k eta Oloriz'ek etzekiten euskerarik aski, lehenaldiko ta orainaldiko mintzairaren bereiztasunai igarri ahal izateko. Jaun auk euskal-aditzaren etorkiaz zertxobait ba'lekite, igarriko zioten, esate baterako, lenengo ahapaldiko "Zer nahi *dautet*" eztela Axular eta Leizarragaren garaikoa ta are gutxiago berak nai luketen antziñatekoa. Izan ere, oraingo *dautasu*, *daut*, *dautazute*, *dautet*, gure idazle zaharretan *derautasu* (28), *deraut*, *derautazute*, *derautet* baitzen. Ots, *erau* aditz-gunak *er* askiña galdurik dauka oraiñaldian. Bigarren ahapaldiko "errespuesta eman *diote*" erabiltzen zuten idazle zaharrek, baiñan, baita, bidenabar zahar kutsuko *deraukate* ere; "errespuesta" pakean utzi dezagun. Bos-

(27) José Manterola, Cancionero Vasco, 2.ª Serie, Tomo III, 39-47 orr-aldeak.

(28) *Drautasu*, *draut*... ere erabilli oi zuten. Leizarraga'k, esaterako (euskal-aditz zaharraren iturririk ioriena), beti onela darabil. Irugarren pertsonako dativoan ere, ots, *draukat*, *draukak*, *drauka*... eta ez *diot*, *diok*, *dio*... Axular'ek bazala, adibidez.

garreneko "denboraren galtzea liteke", ene ustez berrikeri bat da; Axular'ek *lizate* edo *lizateke* esango luke, noski (gure *lizake*). Bosgarreneko "Norte'ko gizon horiek" ere nabarmengarri da, nik dakitara euskaldunak ezpайдute, zorionez! oraindik *norte* esaten. *iparra* baizik. Ahapaldi bereko "nahi *izan* du" ere, *ukhan*'en ordeз, ezta zahar siñale jatorra, naiz ta gaitz au aspalditik sustraitua egon Lapurdi'ko kosta aldean. Ainbestekin aski dugu.

Oloriz'ek neurria ta otsa arkitu nai izan zion kantu oni eta zortzi silabako bertso asonantetan molda zitekeala esan zun. Alabaiña, egiñalak eginda're, ez daiteke neurtu ta oskidetu itxura onean. Itzulzallee ezpaitzen saiatu ere egin lan ortan eta lenago esan dugunez, bertso gixara antolatua dago soil-soilki.

Ba-dugu, ordea, eresi onen moldakizun bat itz neurtuetan Ramon Artola giputz-olerkariak egiña. 1879'gn. urtean Elizondo'ko euskal-jaietan saritu zuten neurritz eta oskidez apaindutako antolakizun auxe.

Poematxo labur onen gaia aldizkari onen irakurle geienentzat ezaguna izanarren, labur-zurrian arilduko dugu, orain arte esandakoen osagarri baita, iñolaz ere.

"Euskaldun etxeko jaunak bere ibarreko egoitza paketsuan arrabots ikaragarri bat entzun du eta bere sorterriko pakea urratzera datorren arrotz gudari-taldea dela oartzen denean, bere geziak zorrozten ditu. Zenbat dira?, aitonak billobari. Aurra, konta itzak ongi: Bat, bi, iru... ogei ta millaka geiago. Euskaldunak erauzten dituzte mendi gaiñetako arkaitzak eta gainbera botatzen, etsaia lertuta ta zapalduta utzi arte ta bizirik gelditutakoai gezi-jaurtika ekiten die. Karloman'ek doi-doi itzul egiten du biziarekin, baiñan Erroldan bere illoba zangarra Luzaide'ko meargune biurrian illotzik gelditzen da. Bizirik atera diren banakak igesi dijoaz. Zenbat dira?, berriro aitonak billobari. Aurra, kontatu ongi: ogei, emeretzi, emezortzi... iru, bi, bat... Bat ere ez da bizirik gelditu. Etxeko jauna, diño olerkariak, ba-zoazke zure etxera emaztea ta aurrak besarkatzera!"

Epopeya txipi onen aria oso poliki ekarria dago, olermen xotil eta xalo bat darie ahapaldi guziaz, guduaren azalpena laua baiña giartsua dizu benetan eta irudimenez, berriz, ezin ukatu txairo ta liraiña denik. Artola'ren moldakizuna, ostera, neurri ta oskide legez apaindurik egonarren, jatorrizkoa baiño motelagoa ta margulagoa dela derizkiot arestian aipatutako eder-gaietan.

Orra ba, Erroldan'en Eresia'z eta Altabizkar'ko Kantuaz nik dakidantxoa esan. Alabaiña, ba-dago eresi ospatsu auen barrutian lantegi ederrik nun araka, aztertu, ikasi, iritziak eman eta komentariak atera. Nik, euskaltzalien auzi-maira atera besterik eztituk egin,

norbaitek lan eder ta baliosagorik egin nai ba'leza, nereak ortara zirikatirik.

OARRA: Lan au amaitu ondoren, ene adiskide on Fausto Arotzena jaunak, auzi oni azken epaia botatzen dion agiri garrantzidun au jakinerazi zidan. "Lettres du Prince Louis-Lucien Bonaparte à Wentworth Webster" deritzan P. Veyrin'en idazlan batetik aterea da (29). Ona bertan itzez-itz, jatorrizko izkuntzan, Antoine d'Abbadie Urruztoi'tarrak firmatutako eskutitz onek zer difon Altabizkar'ko Kantuari buruz: "Les jeunes Basques et notamment les élèves des universités, les étudiants en droit et en médecine, faisant leurs cours à Paris, aiment à chanter en choeur, pour le plaisir de former des accords, un air accomodé sur les noms de nombre basques un, deux, trois..., jusqu'à vingt, rebroussant ensuite de vingt à un.

"Monsieur de Monglave frequentait ses compatriotes. Il était Bayonnais.

"Cet air, ce souvenir attrayant du pays, loin du pays, lui inspira l'idée du chant d'Altabiscar. Il le composa en français. Un de mes cousins, M. Louis Duhalde, d'Espelette, qui donnait alors des répétitions aux jeunes gens étudiant à Paris pour entrer à l'École Polytechnique, traduisit en basque l'oeuvre de M. de Monglave. Louis Duhalde ne s'était jamais occupé de sa langue maternelle; il n'en savait que ce qu'il avait appris dans l'enfance, aussi sa version traduit-elle une main inexperte. Il a traduit simplement en prose, sans mesure et sans rime; le morceau ne peut être que récité; on chante seulement la nomenclature un, deux, trois..., sur un air qui n'a certes rien de guerrier, ai-je besoin d'ajouter que les prétendues copies à variantes conservées dans la montagne, n'ont jamais existé? Une simple réflexion aurait dû faire comprendre à la foule, que si un chant peut se conserver par tradition orale, un récitatif inchantable n'aurait pas eu de lendemain... Mr. Duhalde lui-même a bien ri avec moi de la méprise de tant d'écrivains."

Zubernoako penditz zoragarrian bere zahartzaroa igarotzeko, Lapurditik Gipuzkoa begietsiz, jauregia egin zun gizona ezin zaigu garbiago mintzatu. Eztut uste komentari geiagoren bearra denik.

ETXAITAR.

(29) RIEV, XXV'gn. Liburua, 1934.